HISTORIOGRAFIE

Reginald De Schrijver, *Historiografie. Vijfentwintig eeuwen geschiedschrijving van West-Europa* (Universitaire Pers Leuven, Van Gorcum Assen/Maastricht 1990) 404 blz.

In dit overzicht van '*de historiografische tradities van onze beschavingskring*' (p.13), dat niet voor specialisten maar voor een ruimer publiek is bestemd, geeft de auteur, hoogleraar aan de Katholieke Universiteit te Leuven en reeds vijfentwintig jaar actief als docent historiografie, blijk van brede belezenheid in de materie en goede didactische kwaliteiten: het boek is met name voor geschiedenisstudenten goed toegankelijk door een overzichtelijke opbouw, door heldere formulering -'*wars van elke geleerddoenerij*' (p.15)- en door een glossarium van gebruikte termen (p.369-376); slechts kunnen Nederlandse lezers af en toe moeite hebben met de vreemde - veelal franse - citaten. Door een met zorg samengestelde personenindex heeft *Historiografie* zeker zijn nut als naslagwerk. Maar ondanks deze kwaliteiten heb ik mijn twijfels of het als handboek bij onderricht in de historiografie aan geschiedenisstudenten geschikt is.

Aan een nieuw overzicht historiografie lijkt aan universiteiten en hogescholen zeker behoefte te bestaan. *Gestalten der Geschiedenis* is nu ook antiquarisch moeilijk verkrijgbaar en vooral wat betreft de behandeling van twintigste eeuwse geschiedbeoefening wat gedateerd; het overzicht van Breisach wordt zelfs door studenten in de eindfase van hun studie veelal moeilijk gevonden (het ontbreekt trouwens in de bibliografie van De Schrijver).*
Over *Gestalten* zijn studenten doorgaans zeer positief. Doelbewust is in dat boek gekozen voor een meer intensieve behandeling van een betrekkelijk klein aantal van geschiedschrijvers; aan de hand hiervan word duidelijk gemaakt, hoe men in diverse cultuurperiodes steeds weer op eigen wijze gestalte gaf aan het eigen verleden. Het thema "mythe en geschiedenis" loopt als een rode draad door het boek. Met dit boek, dat jarenlang gediend heeft bij historiografie-onderwijs, wil ik het overzicht van Reginald De Schrijver vergelijken.
Wat dan opvalt, is dat er bij De Schrijver eigenlijk geen sprake is van een centrale vraagstelling. Zelf stelt hij: '*Dit overzicht van de geschiedenis van de geschiedschrijving....handelt wezenlijk over de geschiedenis van de historische methode aan de hand van historische werken. Altijd opnieuw zal worden nagegaan, wie, hoe en waarom, over wat en wie, en volgens welke methode schrijft. Daarbij zal worden uitgeweid over de bronnen, de historische genres, de persoon en de positie van de auteur*' (p.13).

Als de auteur zich geconcentreerd had op een beperkt aantal historici dat voor de ontwikkeling van historische methodes van belang of illustratief was, had dit kunnen resulteren in een boeiend en prettig leesbaar boek. Nu heeft het boek veel van een aaneenrijging van korte tot zeer korte beschrijvingen van historiografen: de personenindex bevat de namen van zo'n 700 geschiedschrijvers, waarvan ongeveer 400 expliciet aan de orde worden gesteld. De meeste slechts in een paar regels zoals bijvoorbeeld Ralegh: '*Een hoogtepunt in het Engelse Renaissanceproza was de History of the World van Walter Ralegh (ook Raleigh, 1552?-1618). Ralegh was ontdekkingsreiziger, hoveling, parlementslid. Beschuldigd van samenzwering tegen Jacobus I, werd hij in De Tower opgesloten. Daar schreef hij zijn History, die bij de Schepping begint, maar niet verder gekomen is dan het jaar 168 voor Christus. Vrijgelaten, werd hij na een mislukte expeditie opnieuw aangehouden en onthoofd*'. Nodeloos te stellen, dat de lezer nu nog niets weet over de geschiedschrijver Raleigh en dat de geboden informatie alleen maar vragen oproept. Nodeloos ook te stellen, dat een dergelijke aaneenrijging van niet erg veel meer dan namen de studenten tot wanhoop kan brengen. En, helaas, die aandacht besteed aan historiografen van het tweede plan gaat haast noodzakelijk ten koste van de behandeling van historiografische "reuzen" (een voorbeeld: Braudel 32 regels!) die dan wel wat uitvoeriger aan de orde worden gesteld maar eigenlijk toch geen gestalte aannemen: teveel gaat de aandacht dan nog uit naar biografische gegevens, gepubliceerde werken en gebruikte bronnen en te weinig naar de context waarbinnen, de motivatie van waaruit ze schrijven; te weinig ook naar de gestalte die het verleden onder hun handen krijgt. Ook de "groepsportretten" aan het einde van ieder hoofdstuk, bijvoorbeeld historici van het oude Hellas (hfdst.1), van Rome (hfdst.2) - op zich een aardige vondst -, blijven vlak en bieden achter elkaar gelezen een weinig bevredigend overzicht over de historiografie of althans over de ontwikkeling van de historische methode.
Bij een overzicht waarin de ontwikkeling van de historische methode centraal wordt gesteld, verwacht de lezer eigenlijk ruim aandacht voor de twintigste eeuw, die zoveel vernieuwingen op methodologisch gebied heeft gebracht. De hoofdstukken over

nummer 6/91
pagina's 38 en 39

de 20ste eeuw - '*De voor mij moeilijkste hoofdstukken*' naar de auteur zelf toegeeft (p.14) - beslaan nog geen veertig bladzijden. Nieuwe ontwikkelingen (cliometrie, de terugkeer van "oral history") worden in een alinea afgedaan; Annales krijgt amper vier bladzijden. Ook als historiografisch naslagwerk schiet het werk hier beslist tekort: waar voor eerdere tijden althans de belangrijkste figuren uit de Nederlandse en Belgische historiografie worden genoemd, vinden we niets over Geyl en zijn Groot-Nederlandse gedachte, wordt Jan Romein niet eens genoemd hoewel die zich juist zo veel op reflectie op de historische methode heeft toe gelegd en wordt ook Ganshof niet vermeld. En wat echt stoort is hoe de auteur hier actuele ontwikkelingen snel, oppervlakkig afdoet: '(In Duitsland, A.S.) *brak meer dan eens een 'Historikerstreit' los, bijvoorbeeld die over de oorsprong en aard van het Fascisme of, eerder, die over Duitslands verantwoordelijkheid voor de wereldoorlogen; in zonderheid was er de ophefmakende discussie rond de Hamburgse hoogleraar Fritz Fischer (geb. 1908) en diens geleerde succesboek Griff nach der Weltmacht (1961), dat handelt over Duitsland voor en tijdens de Eerste Wereldoorlog*' (p.327).
Op het gebied van de 20ste eeuwse historiografie heeft het boek van De Schrijver eigenlijk weinig meer te bieden dan *Gestalten der Geschiedenis*.

Hoewel de informatie - vooral door de veelheid van onderwerpen die De Schrijver aansnijdt - vaak oppervlakkig blijft, is ze wel in hoge mate betrouwbaar. Daarom, en door eerder genoemde kwaliteiten, is de *Historiografie. Vijfentwintig eeuwen geschiedschrijving van West-Europa* aan studenten en docenten geschiedenis aan te bevelen als boek-achter-de-hand. Als handboek, leer- en leesboek bij een cursus historiografie, acht ik het juist door een overvloed aan feitelijke informatie minder geschikt.
Albert Smit

PROEFSCHRIFT

Ulla Jansz, *Denken over sekse in de eerste feministische golf* (Sara/Van Gennep, Amsterdam 1990).

Lezing van het promotieonderzoek van Ulla Jansz inspireert tot een leuke vraag aan leerlingen: verschillen jongens van meisjes, of zijn zij gelijk? En is eventueel verschil van belang voor hun doen en laten in de maatschappij? Jansz hanteert deze actuele vragen als leidraad bij het beschrijven van feministisch gedachtengoed tussen 1860 en 1912. Zij zoekt naar gedachten over verschil en gelijkheid. Wat gaven feministen daarvan prijs in hun betogen over onderwijs, arbeid, zedelijkheid, huwelijksrecht en politiek?
Met die invalshoek slaagt Jansz erin voorbij te gaan aan vastgeroeste ideeën over de eerste feministische golf. Zo laat ze bijvoorbeeld zien dat het vroeg Nederlands feminisme niet alleen een zaak van liberalen was, maar ook van modernistisch-protestanten. Auteurs uit beide groepen centreerden tussen 1860 en 1889 hun betogen rond onderwijs aan meisjes, arbeid voor vrouwen en de dubbele seksuele moraal. Bovendien gebruikten zowel liberalen als protestanten argumenten van verschil en gelijkheid tussen mannen en vrouwen. De Bijbel en het verlichtingsdenken boden daar evenveel grond voor.
Ook het volgens haar door socialisten gecreëerde beeld van vijandschap tussen 'burgerlijk' feministen en socialisten wordt bij Jansz ontkracht. Het geharrewar over de status van de vrouwenkwestie ten opzichte van de sociale kwestie acht zij slechts van theoretische waarde. Op het niveau van praktische oplossingen, bijvoorbeeld met betrekking tot vrouwenarbeid, verschilden socialisten en feministen onderling al zoveel van mening, dat van twee duidelijk tegengestelde groepen geen sprake was. Zij signaleert zelfs een aantal gemeenschappelijke gedachten van niet-socialistische feministen en feministische socialisten; de eersten maakten zich in het laatste decennium van de vorige eeuw steeds meer bezorgd over het lot van de arbeidersklasse en de laatsten waren vastbesloten dat de positie van vrouwen veranderd moest worden. Van verschillen tussen mannen en vrouwen waren die socialisten en feministen overtuigd. Maar die verschillen waren geen belemmering bij het eisen van gelijke rechten; ook vrouwen waren mensen.

De derde tegenstelling die Jansz naar het land van de fabeltjes verwijst is die tussen ethisch en rationalistisch feminisme. Volgens de overlevering ging het bij deze controverse nu juist om het benadrukken van verschil (ethisch) respectievelijk gelijkheid (rationalistisch) tussen mannen en vrouwen. Jansz constateert wel een onderscheid tussen verschillende groepen feministen, maar dat ligt op het vlak van de arbeidsdeling naar sekse binnen het gezin. De groep die vroeger rationalistisch heette vond dat ook een gehuwde vrouw economisch zelfstandig moest kunnen zijn. De meer 'gematigden' meenden dat vrouwen die trouwden hun gelijke rechten op dat vlak juist opgaven. Op deze manier schetst Jansz ook voor de eerste tien jaar van deze eeuw een nieuw beeld waarin verschillen tussen vrouwen onderling belangrijker blijken te zijn dan verschillen tussen de seksen: geen geringe verdienste.
Het is echter jammer dat Jansz oorspronkelijke vraag in de loop van het verhaal wat op de achtergrond raakt. Wat Nederlandse feministen dachten over vrouwen en vrouwelijkheid lijkt gevangen te kunnen worden door wat zij dachten over gelijkheid en verschil tussen de seksen (en tussen vrouwen onderling). Jansz gaat helaas, ook in haar theoretische inleiding, niet in op het precieze verband tussen haar centrale vraag en het middel van analyse. Zij gaat ervanuit dat in de sociale constructie van 'vrouwen' en 'vrouwelijkheid' opvattingen over gelijkheid en verschil de belangrijkste rol spelen (p.30). Maar zijn die opvattingen niet slechts een facet van het denken over vrouwen en vrouwelijkheid? Zouden opvattingen over seksualiteit of privé-openbaar en de seksen niet net zo goed als sleutel voor het denken over vrouwen kunnen dienen? Waarom neemt Jansz juist deze dichotomie ter hand?
Wie wil weten *in welk opzicht* mannen en vrouwen volgens Nederlandse feministen verschillen of gelijk waren, moet bij Jansz goed speuren. Wat in de ene periode niet bij de sociale constructie van 'vrouwen' hoorde en in de andere periode wel, blijft duister. Welke vakken werden bijvoorbeeld in 1870 problematisch geacht in het meisjesonderwijs, en in 1890 niet meer? Waar vreesden tegenstanders van toelating van meisjes op de HBS eigenlijk voor? En waarom was in 1906 de stemming zo omgeslagen dat HBS'en toen wel wettelijk voor meisjes werden opengesteld? (p.42,43). De veranderende grenzen aan het denken over vrouwen worden door Jansz niet blootgelegd.

Dit alles neemt niet weg dat *Denken over sekse* een zeer toegankelijk, informatief en helder geschreven proefschrift is: de moeite van het lezen waard voor wie kennis wil maken met de eerste feministische golf en dat kunnen zowel leraren als leerlingen uit de hoogste klassen zijn.
Marian van het Klein

MENTALITEITSGESCHIEDENIS

Robert Darnton, *De kus van Lamourette. Bespiegelingen over mentaliteitsgeschiedenis* (Uitg. Bert Bakker, Amsterdam 1990) 347 blz., prijs *f*49,50.

In een van deze vijftien bijdragen tellende bundel doet Darnton exact uit de doeken